

Asbjørn Rødseth og Christian Riis (red.)

MARKEDER, RESSURSER OG FORDELING

Artikler i anvendt økonomi



GYLDENDAL
AKADEMISK

ASBJØRN RØDSETH OG CHRISTIAN RIIS (RED.)

Markeder, ressursler og fordeling

Artikler i anvendt økonomi



GYLDENDAL
AKADEMISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2001
1. utgave 1998

ISBN: 978-82-05-44519-2

Sats: Gyldendal Akademisk
Brødtekst: Garamond 10,5/14

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Akademisk
Postboks 6730 St. Olavs Pl.
0130 OSLO

akademisk@gyldendal.no
www.gyldendal.no/akademisk

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre til erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Artiklene i denne boka er alle skrevet for å kunne brukes som pensum eller supplerende lesning for studenter på grunnfag eller mellomfag i samfunnsøkonomi, eller på tilsvarende nivå ved høyskolene. Målene med boka er:

- Å gi trening i å bruke sentrale begreper, modeller og teknikker fra teoripensum på anvendte problemstillinger.
- Å knytte teoriene til institusjonelle og kvantitative forhold i norsk og internasjonal økonomi.
- Å utfylle amerikansk pensumstoff med artikler som er skrevet med et norsk utgangspunkt.
- Å skape interesse og motivasjon for studiet i samfunnsøkonomi ved å vise hvordan begrep og teorier kan brukes til å drøfte aktuelle økonomiske spørsmål.

Vi har konsentrert oss om mikroøkonomiske emner, fordi det særlig på dette området har vist seg vanskelig å skaffe velegnet norsk pensumstoff. Likevel har vi tatt med en artikkel om nasjonalregnskap, fordi den passer sammen med en diskusjon av fattigdomsproblemene i verden, og fordi det eksisterer et klart behov for en noe bredere innføring i nasjonalregnskap enn det de vanlige lærebøkene gir. Ikke minst har mange arbeidsgivere etterlyst bedre kunnskaper i nasjonalregnskap.

Et vanskelig problem i forbindelse med utvelgingen av forfattere og artikler var avveiningen mellom bredde og konsentrasjon. Det er uansett ikke mulig å dekke alle temaer i fagfeltet anvendt mikroøkonomi i ett bind uten at framstillingen blir for overflatisk til at den har verdi som pensum på universitetsnivå. Vi har derfor valgt å konsentrere oss om færre temaer. Til gjengjeld er sammenstillingen av artikler slik at vi viser noe av bredden i de temaene som blir tatt opp innenfor anvendt økonomi, samtidig som vi gir rom for en forholdsvis grundig behandling av hvert enkelt tema. Artiklene henger sammen tre og tre i grupper som har en viss indre sammenheng.

Den første gruppen (artiklene 1–3) handler om ulike mekanismer for å styre bruken av knappe ressurser. Den begynner med en oversikt av Vidar Christiansen om begrepet «knapphet» og alternative mekanismer for å fordele knappe goder, og fortsetter med to eksempler på ulike allokeringmekanismer. Artikkelen av Morten Berg ser på forholdet mellom marked og regulering der det er

naturlig monopol (f.eks. i nettverkstjenester) og Nils Henrik von der Fehr ser på hvordan markedet allokere ressursene i norsk kraftforsyning.

Neste gruppe (artiklene av Erling Eide og Endre Stavang, Michael Hoel og Kjell Arne Brekke) handler også om mekanismer for å styre bruken av knappe goder, men her er det miljøproblemer og forvaltning av knappe naturressurser som står i fokus. Tredje gruppe, med artikler av Linda Orvedal, Arne Melchior og Victor Norman, handler om internasjonal handel og geografisk fordeling av produksjonen.

Så langt har fokus mest vært på den institusjonelle utformingen av markedene, hvordan de fungerer, og hvordan en kan få til effektiv ressursbruk. I den fjerde bolken (artiklene av Espen Moen og Christian Riis, Erling Barth og Knut Røed) kommer fordelingen av inntekt sterkere inn. Først handler det om investering i kunnskap, som jo burde interessere studenter, dernest om hvordan og hvorfor lønnsdannelsen skaper inntektsforskjeller, og til slutt om eventuelle kostnader ved å omfordele inntekt gjennom progressiv beskatning. Den femte og siste delen av boka, med artiklene av Gaute Torsvik og Bertil Tungodden, Asbjørn Rødseth og Karl Ove Moene, handler om de virkelig store fattigdomsproblemene i verden, de som vi finner i utviklingslandene. To av artiklene diskuterer årsaker til fattigdomsproblemene, mens én ser på i hvilken grad vi kan lese ut fra nasjonalregnskapet hvor fattige eller rike land er. Når inntektsfordeling har fått såpass bred plass her, skyldes det blant annet at vi synes slike spørsmål har kommet litt for mye i bakgrunnen i de vanlige lærebøkene i mikroøkonomisk teori.

Om vi har nådd målene med boka, må det være opp til brukerne å avgjøre.

Oslo, juni 1998

Asbjørn Rødseth og Christian Riis

Forfatterne i artiklens rekkefølge

Vidar Christiansen, professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

Morten Berg, avdelingsdirektør i Konkurransetilsynet

Nils Henrik M. von der Fehr, professor ved Sosialøkonomisk institutt,
Universitetet i Oslo

Erling Eide, professor ved Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo

Endre Stavang, universitetsstipendiat ved Institutt for privatrett, Universitetet i
Oslo

Kjell Arne Brekke, forsker 0 ved Statistisk sentralbyrå, Professor II ved
Matematisk institutt, Universitetet i Oslo

Michael Hoel, professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

Linda Orvedal, førsteamanuensis ved Institutt for samfunnsøkonomi, Norges
Handelshøyskole

Arne Melchior, assisterende direktør, leder for seksjon for internasjonal
økonomi og utviklingsøkonomi ved Norsk utenrikspolitisk institutt
(NUPI)

Victor D. Norman, professor ved Institutt for samfunnsøkonomi, Norges
Handelshøyskole

Espen Moen, førsteamanuensis ved Handelshøyskolen BI

Christian Riis, førsteamanuensis ved Handelshøyskolen BI, professor II ved
institutt for samfunnsøkonomi, Universitetet i Tromsø

Erling Barth, forsker ved Institutt for samfunnsforskning, professor II ved
institutt for samfunnsøkonomi, Universitetet i Tromsø

Knut Røed, forsker ved Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning (SNF),
Oslo

Gaute Torsvik, professor ved Institutt for økonomi ved Universitetet i Bergen

Bertil Tungodden, førsteamanuensis ved Institutt for samfunnsøkonomi,
Norges Handelshøyskole

Asbjørn Rødseth, professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

Karl Ove Moene, professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo

Innhold

Forfatterne i artiklenes rekkefølge	7
---	---

VIDAR CHRISTIANSEN

Knapphet

1. Innledning	15
2. Knapphet og verdiskaping	16
3. Allokeringmekanismer	20
4. Avsluttende kommentarer	34

MORTEN BERG

Kostnadsbesparelse ved å samle produksjon på langs og på tvers:

Naturlig monopol

1. Innledning	35
2. Naturlig monopol når det bare er ett produkt	37
3. Naturlig monopol når det er flere produkter	46
4. Praktiske eksempler på naturlig monopol	49
5. Markedsstruktur og effektivitetsproblemer ved naturlig monopol.....	50
6. Om reguleringen av kraftoverføring og telekommunikasjon i Norge i dag.....	56
7. Avslutning.....	58
Noen referanser til litteratur om naturlig monopol	59

NILS-HENRIK M. VON DER FEHR

Investering og kapasitet i markedsbasert kraftforsyning

1. Innledning	61
2. En enkel modell for kraftforsyningen	63
3. Betydningen av handel	71
4. Markedsmakt, usikkerhet og irreversibilitet	76
5. Avslutning.....	80

ERLING EIDE OG ENDRE STAVANG

Løsninger på miljøproblemer:

Reguleringer, avgifter og erstatningsrett

1. Innledning.....	81
2. Grunnleggende økonomisk teori og noen fakta.....	82
3. Lovgivning: Private løsninger og miljøavgifter	87
4. Forvaltning: Utslippstillatelse	92
5. Dømmende virksomhet: Erstatningsansvar	93
6. Sammenligning av virkemidler	96
7. Pigou-tradisjonen og kritikken fra Coase	101
Tips for videre lesning	102

MICHAEL HOEL

Kostnadseffektive klimaavtaler

1. Innledning.....	103
2. Nødvendigheten av internasjonale miljøavtaler.....	103
3. Betingelser for kostnadseffektive reduksjoner i utslipp	105
4. Nasjonal versus internasjonal kostnadseffektivitet	107
5. En internasjonal CO ₂ -avgift	109
6. Omsettbare CO ₂ -kvoter	114
7. Store land	116
8. CO ₂ -avgift eller CO ₂ -kvoter?	118
9. Konklusjoner	120
Referanser	121

KJELL ARNE BREKKE

Forvaltning av naturressurser

1. Innledning.....	123
2. Ikke-fornybare og betinget fornybare ressurser	125
3. Ressursformue og nasjonalformue.....	133
4. Bærekraftig forvaltning av naturressurser	144
5. Anbefaling for videre lesning	148
Referanser	149

LINDA ORVEDAL

Norsk utenrikshandel

Prolog.....	151
1. Innledning	152
2. Det norske handelsmønsteret	155
3. Utnyttelse av komparative fortrinn og gevinster ved handel.....	159
4. Næringsintern handel.....	164
5. Avsluttende kommentarer	168
Referanser	169

ARNE MELCHIOR

Handelspolitikk og internasjonalisering

1. Innledning	171
2. Handelspolitikk og internasjonalisering: Et historisk riss	171
3. Proteksjonisme og diskriminerende handelspolitikk: Et eksempel.....	177
4. Virkninger av handelsliberalisering: Generell likevekt.....	184
5. Handelspolitikk: Noen framtidsperspektiver	190
Referanser	194

VICTOR D. NORMAN

Klynger og økonomisk geografi

1. Innfallsvinkler og teori	198
2. Klyngekapende mekanismer.....	200
3. Lokalisering av bransjeklynger	205
4. Klynger og nasjonalinntekt.....	211
5. Klynger og økonomisk politikk	212
Referanser	214

ESPEN MOEN OG CHRISTIAN RIIS

Investeringer i kunnskap

1. Innledning	215
2. Markeder og incentiver til etterutdanning	219
3. Kort om forhandlingsteori.....	221
4. Kunnskapsinvesteringer og lønnsforhandlinger	224
5. Forhandlinger om både lønn og etterutdanning.	229
6. Andre forhold	232
7. Oppsummering og konklusjon.....	235
Referanser:	236

ERLING BARTH

Inntektsforskjeller og lønnsdannelse

1. Innledning.....	237
2. Kunnskapskapital og kompenserende lønnforskjeller	243
3. Forhandlingsmakt.....	254
4. Oppsummering	258
Referanser	260

KNUT RØED

Vil flat skatt fremme samfunnsøkonomisk effektivitet?

1. Innledning.....	261
2. Hovedelementene i dagens skattesystem	263
3. Vridende beskatning, substitusjonseffekt og inntektseffekt.....	266
4. Progressiv beskatning og vridningseffekter i arbeidstilbudet	268
5. Partielle og totale skattesatser	274
6. Skatteprogresjon og arbeidsledighet	275
7. Effektivitet og likhet	277
8. Avsluttende merknader.....	278
Referanser	279

GAUTE TORSVIK OG BERTIL TUNGODDEN

Fattigdom og forsikring

1. Innledning.....	281
2. Noen sentrale begreper	282
3. Individet og familien	285
4. Lokalsamfunnet og forsikring	286
5. Praktisk relevans	292
6. Noen avsluttende kommentarer.....	294
7. Tips for videre lesning	294
Referanser	295

ASBJØRN RØDSETH

Rike og fattige land:

Nasjonalproduktet som mål for inntekt

1. Innleiing	296
2. Definisjonen av BNP og alternative målemetodar	298
3. Kva er inntekt?	301
4. Verdsetjing, fastpristal og kjøpekraftsparitetar	306
5. Kva skal med i nasjonalproduktet?	316
6. Miljøgode	326
7. Rik og fattig. Kva seier nasjonalrekneskapen?	328
Referansar	332

KARL OVE MOENE

Underutvikling og fordeling

1. Effektivitet og fordeling	335
2. Koloniveldet	337
3. Hvorfor strømmer ikke kapitalen dit den er knapp?	342
4. Industrialisering og koordinering	344
5. Alle toppene skal ha sin del	347
6. Makt og fordeling	349
7. Konklusjon	351
Referansar	352

Knapphet

1. Innledning

Vi har alle opplevd at vi ikke kan få alt vi ønsker oss. Det er ting vi ikke har råd til, eller ting er vanskelige å oppdrive. Av og til blir mangler spesielt synlige. Ikke sjelden ser vi nyhetsbilder av matmangel et eller annet sted i verden. Blir det for mange nedbørfattige måneder, viser avisbildene nedtappede kraftmagasiner, og det snakkes om fare for strømmangel. Daglig minnes vi om knapphet på mange områder. Avisforsidenes lister er lange: Omsorgssektoren mangler ressurser. Det er mangel på enerom på pleiehjemmene. Helsekøene er lange.

Alt dette er eksempler på det sentrale økonomiske begrepet *knapphet*. Generelt kan vi si at det foreligger knapphet når det er behov for og ønsker om varer og tjenester som ikke blir tilfredsstilt. Knappheten kan, som illustrert over, manifestere seg på ulike måter. Noen ganger opplever vi fysisk synlig knapphet. Andre ganger er det ikke vanskelig å finne det vi har lyst på i forretningene, men vi synes vi har for liten inntekt eller at prisen er for høy til at vi vil kjøpe det vi ellers kunne ha ønsket oss. Slik sett er det naturlig å snakke om mangel eller knapphet også når det er priser og inntekt som begrenser hvor mye vi kan få av et gode. I sosialøkonomien bruker vi begrepet knapphet i denne mer generelle forstand. I dagligtale er det mer vanlig å snakke om mangel når etterspørselen overstiger tilbudet. Derfor er eksemplene på mangel ofte hentet fra offentlig sektor der sykehusplasser, skoleplasser, barnehageplasser osv. ikke er gjenstand for vanlig salg, men der noen får beskjed om at de ikke kan få det de ønsker. Her oppleves derfor knappheten mer konkret enn der en tilsynelatende kunne kjøpt varen på dagen, dersom den bare ikke hadde vært fullt så dyr. Men grunnleggende sett er dette det samme. Alternativt kunne en tenke seg at en satte så høy pris på f.eks. sykehusbehandling at bare de som syntes de hadde råd til det, ville utnytte det eksisterende tilbudet. Derfor bør vi skille mellom at det eksisterer knapphet, og den ordningen som brukes for å fordele de knappe godene.

Knapphet er det klassiske problem i sosialøkonomien. Faget defineres faktisk gjerne som *læren om bruk av knappe ressurser*. Det grunnleggende problemet er: Hvordan skal godene og dermed også knappheten fordeles på befolkningen? Hovedformålet med dette kapitlet er å drøfte ulike måter dette kan skje på. Men først skal vi i avsnitt 2 se nærmere på selve knapphetsbegrepet og hvilke forhold som bestemmer knapphet. Herunder skal vi se på begrepet verdiskaping, og hvordan petroleumsinntektene kan ha betydning for hvilken knapphet vi opplever i Norge. Avsnitt 3 tar for seg ulike måter å fordele knappe goder på; det vi kaller allokeringssystemer. Vi skal se på ulike former for kamp om knappe goder, sedvanebestemte ordninger, administrative ordninger, loddrekning, rasjonering, ventelister, køer og bruk av prismekanismen. Vi skal beskrive ordningene, se på hvilke egenskaper de har og gi eksempler.

2. Knapphet og verdiskaping

2.1 Hva bestemmer knapphet?

Knapphet er et fundamentalt realøkonomisk problem. Det er grunnleggende fysiske begrensninger for hva det er mulig å frambringe. Våre ønsker og behov overgår det ressurser og produksjonsmuligheter kan tilfredsstillende. Knapphetsproblemet har to sider; en tilgangsside og en behovsside. Hvilke behov vi føler, har å gjøre med hvordan vi er skapt, hvilke ytre omstendigheter vi lever under, våre erfaringer osv. Dette avhenger ikke bare av våre primære behov, men av hva vi ønsker. Derfor snakker vi gjerne om preferanser snarere enn behov.

Tilgangen på goder avhenger av hvilke kjente ressurser vi disponerer. Med ressurser tenker vi på naturressurser som skog, fisk, malm, oljereserver, fosser osv., på kapital som bygninger, maskiner, transportmidler, veier, flyplasser osv., på arbeidskraft og kunnskaper. I sosialøkonomi bruker vi ressursbegrepet temmelig vidt. Ressurser er ikke bare noe vi kan lage ting av eller med. Den tid vi disponerer, er en ressurs vi kan bruke til å produsere noe, men også som fritid til ren fornøyelse og rekreasjon. Naturressurser omfatter også uberørt natur som kan gi oss naturopplevelse.

Tilgangen på goder avhenger også av hvor flinke vi er til å kartlegge og utnytte ressursene. Det siste har å gjøre med teknologiske muligheter, men også med hvor gode vi i vid forstand er til å organisere utnyttningen av de ressursmessige og tekniske muligheter. Det er et gigantisk organisasjonsproblem å utnytte ressursene og teknologien effektivt. Organisasjonsproblemet er naturlig nok et viktigere tema for økonomer enn de rent fysiske og tekniske forhold. Men over tid vil også slike forhold avhenge av økonomiske disposisjoner som hvor mye

ressurser som brukes til utdanning og forskning, hvor mye ressurser som brukes til leting etter olje, malm osv. og hvor raskt vi tømmer ut ressursene.

Det er mange eksempler på at organisatoriske og institusjonelle forhold har betydning for godetilgangen. For eksempel vil mulighetene for internasjonal handel påvirke godetilgangen på flere måter. Det blir mulig å få goder som det av naturlige grunner ikke ligger til rette for å produsere i hjemlandet. Utvalget av varer og tjenester blir bedre. Det blir også mulig for landene å spesialisere seg på produksjon som de har spesielle fortrinn i, slik at den totale godetilgangen øker. Dette er viktige temaer i fagområdet internasjonal handel.

Godetilgangen avhenger ikke minst av incentiver eller motivasjon til å bidra til produktiv virksomhet. Her må vi være litt forsiktige. Goder er ikke bare materielle goder, så det er ikke sikkert vi finner behovstilfredsstillelsen størst dersom vi jobber og sliter maksimalt. På den annen side er det opplagt mulig å lage et system som belønner produktiv innsats så lite at godetilgangen blir mindre enn vi samlet sett er fornøyd med. Det er neppe tvil om at incentivproblemene var betydelige i de tidligere kommunistlandene i Øst-Europa, og at knapphetsproblemet derfor ble særlig akutt. Incentiver skal vi komme tilbake til gjentatte ganger i det følgende.

Generelt er det knapphet på varer og tjenester. Men vi kan også snakke om *relativ knapphet* på forskjellige goder. Av og til oppstår et akutt knapphetsproblem på et bestemt område, f.eks. en nedbørssvikt som rammer vannforsyning eller elektrisitetsproduksjon, uten at den generelle knapphet oppleves som særlig endret. I alminnelighet vil en vente at den relative knapphet kan endres lettere en den generelle fordi ressurser kan overføres mellom områder. Selv om den totale ressursmengde og utnyttelsesgraden er gitt, kan den relative knapphet på ett område reduseres ved å øke den relative knapphet på et annet område. Knapphet har også en tidsdimensjon. Ressurser kan overføres i tid. Den relative knappheten i dag kan økes ved at vi sparer ressurser til seinere, eller reduseres ved at vi bruker opp ressurser som kunne lagres eller formeres til seinere bruk.

I dagligtale og i media assosieres knapphet gjerne med pengemangel. Det går ikke lenge mellom hver overskrift av typen «Pengemangel stopper utbygging» (fjerning av sykehuskøer, kultursatsing, tiltak for handikappede, kriminaletterforskning, osv.). Akkurat hva som ligger i et slikt utsagn, er ikke alltid klart. Ofte menes nok ikke annet enn at om de aktuelle aktører hadde fått mer penger (på bekostning av noen andre ?), ville innsatsen blitt større. For en enkelt aktør fortøner knapphet seg ofte som et spørsmål om penger, og det kan være riktig nok. Hvis én får mer penger på bekostning av andre, er det også mulig å kjøpe seg ressurser på bekostning av andre. Men ikke sjelden kan det virke som de som kommer med slike utsagn, nærmest mener at alle sektorer kunne redusere sin knapphet dersom de bare fikk mer penger. Da blir utsagnet galt. Det grunnleggende knapphetsproblemet skyldes at det fysisk sett er begrensede ressurser

og tekniske muligheter. Skal en behandle flere syke trengs det flere leger, flere sykepleiere og mer utstyr eller bedre behandlingsmetoder. Knapphet er et realøkonomisk problem. Det er ikke Norges Banks seddelpresse som er flaskehalsen.

2.2 Verdiskaping og knapphet

Verdiskaping er blitt et moteord og nærmest et slagord i seinere år: Ressursene må brukes til å oppnå størst mulig verdiskaping. Tolkes dette som at ressursene bør utnyttes mest mulig effektivt og der hvor de bidrar til størst mulig behovsdekning, blir økt verdiskaping og redusert knapphet nærmest synonyme. Men ofte reflekterer omtalen av verdiskaping en annen tankegang. Det framstilles som om noen sektorer og typer av ressursbruk skaper verdiene, mens andre bruker dem opp. I følge denne forestillingen er det næringslivet, og særlig privat næringsliv som skaper verdiene, og dette er en forutsetning for offentlig tjenesteyting; helsetjenester, omsorgstjenester, utdanning osv. som kommer i stand ved at en bruker av verdiene som er skapt.

Konkret innebærer en slik oppfatning at produksjon av f.eks. mer potetgull er verdiskapende, mens produksjon av mer helsetjenester ikke er det, men først kan skje etter at en har produsert mer potetgull (les andre goder). Dette er å sette tingene på hodet. Produksjon av mer potetgull skaper ikke verdier som så kan settes inn i helsesektoren, men legger beslag på ressurser som alternativt kunne brukes der. Behov for potetgull og behov for helsetjenester er begge behov som må dekkes av de ressurser som står til disposisjon, og skal en ha mer av det ene, vil en få mindre av det andre. Selvfølgelig er det sånn at hvis befolkningen mener at ressursene er allokert best mulig slik at en ikke vil ha mer helsetjenester på bekostning av potetgull eller omvendt, så forutsetter mer av det ene også mer av det andre, men da er det fordi en ønsker det slik og ikke fordi det er en realøkonomisk nødvendighet. Økt privat produksjon er da ingen større forutsetning for økt offentlig tjenesteyting enn omvendt. Situasjonen reflekterer simpelthen at det er generell knapphet, og en kan bare få mer av alt dersom en får mer ressurser eller bedre teknologiske muligheter.

2.3 Oljepenger og realøkonomisk knapphet

Etter at det ble klart at Norge har en betydelig olje- og gassformue, har betydningen av petroleumsinntektene stått sentralt i diskusjoner om hva vi har råd til å koste på oss her i landet. Betydningen av petroleumsinntektene synes stadig å være en kilde til forvirring. Noen spør hvorfor vi har helsekøer, mangler i eldreomsorgen, skolevesenet osv., når vi er et rikt oljeland. Andre framhever at det ikke er sykepleiere vi har funnet i Nordsjøen. Det kan derfor være av interesse å se nærmere på hvordan petroleumsinntektene påvirker den realøkon-

miske knapphet i Norge; ikke fordi vi her skal være spesielt opptatt av olje- og gasssektoren, men fordi det kan gi innsikt i hvilke forhold som bestemmer knapphet.

Olje- og gassforekomstene i Nordsjøen er ikke først og fremst interessante som bidrag til å forsyne Norge med petroleumsprodukter. Produksjonen overstiger langt eget behov. Hovedbidraget til norsk økonomi er de eksportinntekter denne produksjonen gir oss. Valutainntektene fra petroleum er en realøkonomisk verdi for Norge fordi vi kan bruke disse pengene til å kjøpe varer og tjenester i utlandet. Valuta atskiller seg sånn sett fra norske penger ved at den kan brukes til å kjøpe reelle goder fra utlandet. Om vi vil tenke rent realøkonomisk på det, kan vi si at det som reelt sett skjer er at vi bytter bort olje og gass mot biler, tropiske frukter, sydenreiser osv.

Dermed er det innlysende at petroleumsinntektene kan redusere den relative knapphet på goder som kan importeres enten i dag eller i framtida i den grad inntektene spares. Men kan de også redusere den relative knapphet på andre goder? Kan petroleumsinntektene gjøre det lettere å redusere helsekøene? Kan de gjøre det lettere å skaffe alle beboere på alders- og pleiehjem enerom slik det nå er sterkt ønske om? La oss tenke over det siste spørsmålet først. Enerom kan ikke kjøpes for et antall dollar på verdensmarkedet. For å bygge enerom, trengs arbeidskraft som da må tas fra annen virksomhet i Norge. Spørsmålet er dermed om dette blir lettere takket være petroleumsinntektene. Måten det kan skje på er at petroleumsinntektene gjør det mulig å finansiere import som vi ellers måtte hatt andre eksportinntekter for å finansiere, eller vi kan importere goder som vi ellers måtte ha produsert selv. Når vi får økte petroleumsinntekter, kan vi derfor redusere annen eksport og likevel opprettholde importen, eller redusere annen produksjon og likevel opprettholde forbruket gjennom økt import. Slik kan vi frigjøre ressurser fra eksisterende virksomhet, og disse kan brukes til f.eks. bygging av enerom. For å være helt konkret: Vi kan f.eks. eksportere olje istedenfor fisk. Ved å redusere antall personer som driver med fiske og fiskeoppdrett, kan disse personene i stedet bli bygningsarbeidere. Selv med petroleumsinntekter slipper vi altså ikke unna en omstilling der arbeidskraft og andre ressurser må overføres fra andre sektorer dersom vi vil ha mer av et gode som ikke kan importeres. Det helt avgjørende er derfor hvor lett dette kan skje: Er fiskerne villige til å bli bygningsarbeidere, trenger de omskolering, må de flytte osv.?

Nå behøver ikke en overgang mellom sektorer å skje så direkte som antydning ovenfor. F.eks. kan en tenke seg at fiskere blir butikkansatte, og butikkansatte blir bygningsarbeidere. På sikt kan overgangen skje ved at unge rekrutteres til bygningsvirksomhet istedenfor til fiskerisektoren.

Tenker vi oss økt innsats i helsevesenet, blir resonnementet analogt med eneromseksemplet. Helsepersonell kan direkte eller indirekte bli overført fra eksportvirksomhet. I dette tilfellet kan vi også lettere tenke oss import ved at

pasienter behandles i utlandet, eller ved at mer helsepersonell utdannes i utlandet. Uansett om det skjer på den ene eller den andre måten, kunne vi godt si at vi har funnet sykepleiere i Nordsjøen; det krever bare en del transaksjoner å «hvitvaske» dem.

En kunne også spørre om ikke knapphetsproblemene kunne løses ved import av arbeidskraft. Hvis dette betyr at utlendinger kommer til Norge stort sett for å jobbe og så reiser hjem når jobben er gjort, er dette i praksis omtrent det samme som annen import. Dersom en svensk lege som kommer hit noen dager i måneden, opererer, sover og spiser og så reiser hjem igjen, blir effekten omtrent som om norske pasienter ble sendt til Sverige. Det koster oss i begge tilfeller noe valuta. Begge alternativer er blitt aktuelle temaer under stikkordene «innhenting av legeteam» og «pasientbroer til utlandet». Men hvis en tenker seg at arbeidskraft flytter til Norge, vil de personene det er tale om og deres eventuelle familier kreve ressurser til å dekke sine behov i Norge. Dermed øker både ressurstilgang og behov og det er ikke uten videre klart om knappheten generelt reduseres. Det kan imidlertid være et middel til å redusere den relative knapphet på bestemte typer arbeidskraft. Dette kan skje helt uavhengig av petroleumsinntekter.

3. Allokeringmekanismer

Knapphetsproblemet er et grunnleggende realøkonomisk problem som må løses på en eller annen måte. Med «løses» mener vi ikke at knappheten elimineres. Det ligger i knapphetsproblemet natur at det ikke er mulig. Det vi mener er at de tilgjengelige ressurser og goder på en eller annen måte må fordeles på formål og på befolkningen.

Dette problemet har to sider. Dels er det spørsmål om hvor mye ressurser og goder som tilfaller forskjellige personer eller grupper i befolkningen. I prinsippet kunne en langt på vei løse knapphetsproblemet for noen ved å gi lite til andre. Ser vi oss om i verden og i historien, finner vi lett eksempler på at en rik overklasse har løst sitt knapphetsproblem på denne måte. Dette er et *fordelingsproblem*. Det er knyttet til hvilken relativ levestandard ulike personer får. Men uavhengig av fordelingsproblemet, er det spørsmål om hvilke goder ressursene skal brukes til å produsere, og hvordan *forskjellige* goder skal fordeles på befolkningen siden det neppe er fornuftig at alle får relativt like mye av alt. Dette kaller vi *allokeringsproblemet*. Det er f.eks. mulig at person A får mer datautstyr og mindre reiser, samtidig som person B får mindre datautstyr og mer reiser, uten at den samlede godefordeling er blitt skjevere. Men allokeringen er blitt annerledes.

I lys av dette kaller vi ulike måter som kan brukes til å allokere ressurser på, for *allokeringsmekanismer*. Vi skal i fortsettelsen primært være opptatt av